
Секція 5
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

УДК 347.156(477)

Л. І. Кормич,
д-р іст. наук, професор, директор Інституту адвокатури ОНЮА
Е. А. Гансова,
д-р філос. наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ В УКРАЇНІ

Жінки являють собою групу, що є носієм багатьох психологічних, фізіологічних та соціальних особливостей, які необхідно всебічно урахувати, плануючи певну соціальну політику. З жінкою пов'язані демографічні процеси зростання населення, на ній сфокусовані питання сім'ї та піклування про нове покоління. Жінка інтегрована у подвійну трудову зайнятість — у сфері професійної праці і в домашньому господарстві сім'ї. Так, якщо порівняти тижневу зайнятість жінки в домашньому господарстві із зайнятістю чоловіка, то останні працюють вдома на 20 годин менше і сплять на 2 години більше, маючи 7 годин додаткового часу на тиждень. Робочий тиждень жінки складається з 80 годин, з них 40 годин припадає на домашню працю (в розвинутих країнах жінка витрачає на ведення домашнього господарства 20 годин на тиждень). Трудове навантаження жінки в нашій країні викликане, в першу чергу, матеріальним становищем сім'ї. Воно спричиняє багато небажаних наслідків: низький рівень народжуваності і дітності сімей, підвищення рівня розлучень, зниження виховної функції сім'ї та інші деструктивні зміни.

Загальне співвідношення жінок до чоловіків становить 115:100. Відсоток жінок в структурі населення України — 53,8.

Головними показниками так званого «гендерного індексу», за яким міжнародні організації визначають положення жінок в певній країні, є рівень освіти, заробітної плати, участі в управлінні та зайнятості. За показником гендерного індексу Україна займає 63 місце з 144 країн.

Середній світовий показник представництва жінок у парламентах — 10%. В Україні у Верховній Раді кількість жінок, народних депутатів зменшилась від 8% (1998) до 5,1% (2002). На місцевому рівні в органах влади представлено більше жінок. За результатами останніх виборів в сільських, селищних, районних і міських радах представництво жінок збільшилося і становить у середньому 43%, в обласних радах кількість жінок рідко перевищує 10%.

Найбільша частина жінок серед працюючих у апараті Державного комітету статистики (82%), Міністерства юстиції (75%), Міністерства фінансів (68,5%), Міністерства охорони здоров'я (62%), Міністерства праці і соціальної політики (58%), Міністерства освіти і науки (57,6%), Міністерства культури (53%), Міністерства закордонних справ (42%).

Серед загального числа державних службовців переважають жінки — 74,8%. Однак слід звернути увагу на різке зменшення представництва жінок з підвищенням категорії посад державних службовців. Так, чисельність жінок-керівників шостої категорії становить 67,6%, а першої — 6,6%, тоді як чоловіків — навпаки. Тобто жінки найменше представлені саме на тому рівні, на якому приймаються відповідальні державні рішення.

Серед 3082 суддів — 1164 жінки (37,8%), з 1614 нотаріусів — 1459 (90,4%) жінок, а працівники відділів РАГС — на сто відсотків жінки.

У сфері культури працює 116 тис. жінок (64%), займають посади керівників і фахівців 160 тис. осіб, з них жінок — 70,5%.

З 736 тис. працівників системи охорони здоров'я жінок — 617,7 тис. (83,9%). На керівних посадах — 3,1 тис. жінок (25%).

Українські жінки мають високий рівень освіти. 60% зайнятих в народному господарстві жінок мають вищу освіту.

Середня заробітна плата жінок становить 80% від зарплати, яку отримують чоловіки. Більше 60% безробітних — жінки.

Рівень заробітної плати жінок значно знижується при переході з галузей, де домінують чоловіки, до галузей, де більшість працюючих — жінки. Найвищий рівень оплати праці фіксувався в галузях промисловості, зокрема в паливній, атомній й електроенергетиці, в яких більшість працівників (65–73%) — чоловіки. Тут заробітна плата в 2,2–3,6 рази вища, ніж у працівників соціальної сфери (культура, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта), де 72–87% працюючих — жінки.

Проблема полягає в тому, що, незважаючи на високу професійну й освітню підготовку, жінки займають посади менш престижні. Але розрив в оплаті не можна цілком віднести за рахунок факторів прямої дискримінації. Це пояснюється, насамперед, тим, що законодавство про працю забороняє використання жінок на важких і шкідливих роботах. А чоловіки, які працюють на таких виробництвах, одержують пільги і компенсації, що відповідно впливає на рівень їхньої заробітної плати.

Рівень економічної активності серед жінок протягом останніх років був значно нижчий, ніж у чоловіків, і в середньому складав відповідно 57,2 і 67,9%. Це деякою мірою пояснюється меншою тривалістю активного трудового віку жінок (до 55 років), ніж у чоловіків (до 60 років). За цей період частка жінок зменшилася не тільки в структурі робочої сили, а й у структурі зайнятості. У сфері зайнятості спостерігаються такі тенденції, як висока концентрація жінок серед зайнятих в областях невиробничої сфери, у легкій, харчовій, медичній промисловості (від 57,4% у харчовій до 86,6% у сфері соціального забезпечення), велика частка жінок працює на роботах, які не вимагають висо-

кої кваліфікації; переважають жінки серед незайнятого працездатного населення (62,1%).

Особливо деструктивні процеси в сфері зайнятості, зокрема жінок, властиві для маленьких міст і селищ міського типу з чисельністю населення до 50 тис. осіб, в яких мешкає більш як 11 млн (майже 22% населення України), а чисельність жінок складає близько 6 млн, половина з яких — жінки працездатного віку. В них рівень незайнятості і безробіття економічно активного населення значно перевищує середні показники в Україні.

У сільській місцевості економічно активного населення нараховується всього 6394,2 тис. осіб, з них 46,7% — жінки. Переважна більшість з них (близько 40%) працює в сільському і лісовому господарстві. На промислових підприємствах у сільській місцевості зайняті 12% працюючих, на транспорті й у сфері зв'язку — 4,1%, у громадському харчуванні й у сфері матеріально-технічного постачання — 7,3%, в медичних установах, установах освіти і культури — 27,5%. Як свідчать соціологічні дослідження, на роботах з високою долею ручної праці зайнято до 30% жінок, з них 40% у віці 50 і більше років.

В аграрному секторі існує високий рівень прихованого безробіття, викликаний, насамперед, зниженням виробництва і доходів працюючих. Реальний розрахунковий рівень прихованого безробіття на селі складає 900–960 тис. осіб, а загальний рівень безробіття сягає 2 млн осіб працездатного віку. Разом з тим інтенсивно старішає трудовий потенціал села — майже кожен п'ятий працівник (18,8%) — пенсіонер за віком. Пенсійний і передпенсійний вік мають 33% працівників аграрних підприємств. Безробіття обумовило скорочення жіночої зайнятості в сільськогосподарських підприємствах майже вдвічі.

Жінки мають більше проблем, ніж чоловіки, як при звільненні (їхня частка серед звільнених дорівнює 62,6%), так і при працевлаштуванні. Їхня частка в загальній кількості працевлаштованих завжди нижча, ніж у чоловіків. З моменту введення офіційної реєстрації переважну більшість зареєстрованих безробітних складають жінки. Частка молодих безробітних віком до 28 років досягає 35,5%, серед них абсолютну більшість складають жінки (приблизно три чверті).

Сьогодні жінки починають активно освоювати сферу малого і середнього бізнесу. Так, 36% фонду малого бізнесу (до 10 тис. доларів США) належить жінкам. За даними спільного проекту урядів США й України з приватизації несільськогосподарських земель, жінки складають 35 % підприємців, що придбали приватизовані земельні ділянки.

Так, в Україні зареєстровано 35 254 фермерські господарства, з них 12% (4129) очолюють жінки. За останні два роки спостерігається збільшення жіночих фермерських господарств на 2%.

Тобто, попри деяких позитивних зрушень і в соціально-економічній, і в соціально-політичній сферах наявна гендерна нерівність.

В основі нової філософії соціальної політики по регулюванню сімейно-шлюбних відносин має бути політика, спрямована на посилення ролі сім'ї як соціального інституту (сьогодні ж продовжується процес її послаблення), створен-

ня умов для формування економічних, соціальних, духовних, правових основ утвердження свободи сімейно-шлюбних відносин, сімейної незалежності та стабільності й цілісності, її розвитку.

За статистичними даними в Україні розпадається кожний другий-третій шлюб. Кожного року в Україні народжується позашлюбних дітей 13% в містах і 12,8% — в селах; кількість шлюбів у розрахунку на кожен 1000 населення зменшилась за 5 років з 9,3 до 3,4.

Але за останні два роки досягнуто позитивних зрушень у демографічній сфері, зокрема різке збільшення шлюбності. Порівняно з 2000 р. цей показник збільшився на 35%. При цьому на 11% зменшилась кількість розлучень. Мають місце позитивні тенденції і в рівні народжуваності в Україні. Порівняно з 2000 р. у 2003 р. кількість народжених дітей збільшилась на 23,5 тис.

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04
Рівень народжуваності (тис.)	385,1	376,5	390,7	408,6
Кількість зареєстрованих шлюбів (тис.)	274,5	309,6	317,2	371,0
Кількість зареєстрованих розлучень (тис.)	197,3	181,3	183,5	177,2

Таких результатів вдалося досягти завдяки цілеспрямованій державній підтримці сімей з дітьми та малозабезпечених сімей.

Зокрема, значно зросли розміри державних допомог порівняно з 2000 р.:

- одноразової допомоги при народженні дитини для непрацюючих осіб — у 5 разів, для працюючих — у 9 разів;
- допомоги по догляду за дитиною до трьох років для непрацюючих осіб — у 10 разів, для працюючих — у 4 рази;
- допомоги для малозабезпечених сімей — в середньому у 27 разів.

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.07.04
Одноразова допомога при народженні дитини (грн)					
– для непрацюючих	74,0	118,0	200,0	200,0	360,0
	(середній розмір)				(до 01.07.04)
– для працюючих	77,0	177,0	200,0	320,0	684,0
		(з 01.01)	(з 01.01)		(з 01.05.04)
		180,0	300,0		725,0
		(з 01.10)	(з 01.04)		
			320,0		
			(з 01.10)		

Продовження табл. на с. 401

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.07.04
Допомога по догляду за дитиною до 3-х років (грн) – для непрацюючих	7,4	11,8	11,0	40,0	42,5 (до 01.07.04)
– для працюючих	22,20 (по догляду до 1,5 року) 18,50 (до 3 років)	35,40	40,0 (з 01.01) 45,0 (з 01.04) 58,0 (з 01.10)	80,0	85,0 91,0 (з 01.05.04)
Розміри державної допомоги малозабезпеченим сім'ям (грн)	7,4	11,8	116,0 (середній розмір)	199,0 (середній розмір)	

Ліквідовано заборгованість з виплати державної допомоги сім'ям з дітьми.

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04
Стан виплат (заборгованість, млн грн)	61,5	15,2	152,2	Заборгованість відсутня

Всього з Державного бюджету України було спрямовано на виплати державної допомоги сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям:

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04
Державна допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям (млн грн)	397,7	551,6	1527,2	1624,6

Вдалося дещо мінімізувати бездоглядність шляхом вилучення дітей з вулиці та розміщення їх у притулках (мережа яких складає 95), в яких протягом минулого року отримали соціальну, педагогічну та психологічну допомогу 28,5 тис. дітей.

На жаль, сьогодні існує чимала група дітей, дитинство яких пройшло на вулиці. Цим дітям потрібна довготривала індивідуальна реабілітаційна програма. Кабінетом Міністрів України у поточному році затверджено Положення про центри соціально-психологічної реабілітації, де «дитина вулиці» зможе отримати комплексну медичну, соціально-психологічну, освітню реабілітацію, юридичну допомогу та пройде підготовку до самостійного життя. Сьогодні в Україні створено і діє 19 таких закладів.

Назва закладу	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.07.04
Притулки для неповнолітніх	86	88	94	95
Центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх	–	5	18	19

Останні роки робота з попередження бездоглядності спрямована на раннє виявлення дітей, що перебувають у сім'ях, де не забезпечується належний догляд дитині, що загрожує її вихід на вулицю. Таких сімей виявлено і поставлено на облік біля 80 тис., 10,5 тис. взято під соціальний супровід (працевлаштування батьків, надання конкретної матеріальної та фінансової допомоги, допомога психолога, лікування від алкоголізму тощо).

Позитивні зрушення відбуваються і в розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Так, порівняно з 2000 р. у 1,6 рази збільшилася кількість дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

Це дало змогу забезпечити майже 2 тис. дітей вищезазначених категорій виховання у сім'ї.

Показники	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04
Дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї	129	143	160	206
Кількість дітей	1107	1358	1423	1893

Але в цілому цифри свідчать про невирішеність багатьох проблем цього спектра.

УДК 34:008

Л. І. Кормич,
д-р іст. наук, професор, директор інституту адвокатури ОНЮА,
В. В. Багацький,
канд. іст. наук, доцент кафедри соціальних теорій ОНЮА,
Н. Н. Легеза,
здобувач Національного університету «Острозька академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗАХОДУ І СХОДУ

Право є результатом розвитку духовної культури кожного народу, одним з критеріїв цивілізації. Через право практично виражаються загальнолюдські інтереси та цінності, національна мораль, що є обов'язковими елементами суспільної культури. Дійсно, «Руська Правда» могла виникнути тільки на основі давнього звичаєвого права та на засадах християнської моралі. Так само й іслам є сукупністю не тільки релігійних норм і обрядів, а й культурних і мо-